

Niitvälja võimalused

Raigo Kollom

Betoon ja hobused peavad olema. Selleks, et inimesed saaksid end teostada, end arendada, end lõbustada või lohutada või ka lihtsalt elatist teenida. See on keskkond, mis annab võimalused. Niitvälja maneeži valmimine andis Eesti ratsaspordile palju. Andis uusi võimalusi. Igaühele midagi.

Kogu võistlusspordi jaoks muutus sisehooaeg palju olulisemaks. Balti Karikas Niitväljal oli mõnda aega suurim ja olulisim sisevõistlus mitte ainult eestlaste jaoks, vaid ka lätlastele, leedulastele, leningradlastele. Põhialad olid seal 150 cm parkuur ja koolisõidu Suur Auhind. Võistlesid sellisedki tähed nagu tollased N Liidu parimad takistus-sõitjad leedulased Šarka ja Klimovas, viimane võitis korra põhiparkuuri hobusega Favoritka, hilisema populaarse täku Favoritase emaga. Olümpiavõitja Kizimov aga tõi välja kõik oma paremad õpilased, nende hobustest tuli Edinburgist hiljem Kyra Kyrklundi olümpiahobune (5. koht Sõuli OM). Maneežidega, eriti küllalt suurtega, oli N Liidu ratsutamises ju kogu aeg kitsas käes. Kizimov jäi vahel nädalateks meile, ja me andsime mittepoliitilist varjupaika Valgevenes ebasoovitavaks kuulutatud olümpiaratsanikule Viktor Ugrjumovile, kes elas meie soojaku ühes toas kauem kui aasta. Siiani helistab ta mulle vahel ja küsib eesti keeles: „Kuidas elad vabas Eestis?“

NIITVÄLJA RATSANIKUD

Kümne esimese aastaga käis ratsastaja või treeneri ametikohal Niitväljalt läbi 48 inimest, järgnevatel aastatel ehk veidi vähem. Neist olid täpselt pooled, 24 ratsutajat, mingil tasemel Eesti koondistes (põhikoondis, noored, juuniorid), 14 on siiani oma põhitegevusega seotud ratsaspordi või hobusekasvatusega.

Tänaseni võistlevad Rein Pill ja Vilvi Laanet, treeneritena on tegevad Ellen Vatsel, Kaie Kangur, Raivo Laanet, Raul Kauna, Külliki Sinikas, suuremad hobuse- ja talliomanikud on Andrus Porman, Andres Trei, Peeter Raid,

Ruudo Vatsel, Julia Katok. Unustamatud treenerid olid muidugi Tõnu Rähn ja kadunud Mihhail Fadejev.

Kõigile oli Niitvälja võimalus. Vähemalt alguses hinnati seda väga. Kes elas Lasnamäel, kulutas busside ja rongiga tööle tulekuks ja kojuminekuks kuni neli tundi päevas, aga töötada sellise hulga hobustega mujal eriti võimalusi polnud. Kõigist neist siin kirjutada ei jõua, midagi peab varuks jätma.

Me andsime võimaluse ka oma konkurentidele. Eesti dünamolased olid palju aastaid Niitvälja üürilised ja ühel demonstratsioonvõistlusel Konstantin Prohhorovi hannoveri tõugu märäl Veršina hüpatud kaks meetrit on kõrgushüppes siiani Niitvälja rekord ja arvatavasti ka Eesti siserekord.

NIITVÄLJA KÜLALISED

Prohhorovi tulemus tuli omamoodi kinnisel üritusel. Nimelt paluti mul korraldada midagi mereväe admiralidele. Ja et juhuslikke vahtijaid ei oleks. Paldiskis asus ju kurikuulus allveelaevade sadam ja allveelaevnike õppekeskus oma väikese aatomireaktoriga. Nad olevat vahel Rootsi veteski päris kalda lähedal periskoope näitamas käinud. Seni olime näinud sellest keskusest ja kogu Paldiskit juhtivast admiralist vaid niipalju, kui üksikut raudeevagunit vahel mööda sõitmas – admiral käis Tallinnas niimoodi.

Nüüd aga tuli musti mundreid terve tribüün täis. Kõik polnud päris admiralid, mõned olid esimese järgu kaptenid, nagu sel ajal see aukraad enne admiraliks saamist oli. Peeti mingit üleliidulist kokkutulekut ja sõjanõupidamist. Küll neil oli hea meel, et ikka venelane võitis meie võistluse. Et hobune oli saksa tõugu, see võeti teadmiseks. Aga esimesed „kõrged külalised“ need väejuhid ei olnud, olid ikkagi spordijuhid. Õige pea pärast maneeži valmimist oli Tallinnas N Liidu spordikomitee esimehe esimene ase-täitja Anatoli Kolessov, endine mitmekordne maailma-

meister maadluses. Polnud vist midagi uut talle näidata ja toodi ta siis Niitväljale. Kole nägi see betoon ja silikaatkivi spordiehitisena välja küll. Püüdsime tähelepanu hobustele viia. Kui tõime Kolessovi ja ta kaaskonna ette kolmeaastase täisverelise täku Fat, nägid kõik, millised võimsad lihased võivad ühel hobusel olla. Sain kohe tuua näite, et võimsust võib mõnes organismis liiga palju olla – Fat, nagu juba mõned selle tõu rajajadki, oli nimelt blüüter, st maksimaalsel pingutusel ei pidanud tema ninaveresooned vastu ja lõhkesid, nii et veri lendas. „Ebasümmeetriline areng,“ kommenteeris keegi sporditeadlane, „see piirab sportlikku arengut ka inimestel.“ Kolessov olevat spordijuhina eriti uskunud spordi teaduslikku arendamisesse ja otsis vanade praktikute asemele nooremaid ja haritumaid. Minult küsis ta, kas ma tunnen koolisõitjat Viktor Ugrjumovit ja mis ma temast arvan, kas ta võiks sobida koolisõidu peatreeneriks. Ma vastasin, et Viktor on tõesti rohkem kui teised, keda tean, huvitatud ratsutamise teooriast, uutest suundadest ja välismaa parimatelt õppimisest. Sellest küljest oleks küll parim variant. Teadsin samas, et läbisaamine „vanadega“ saab talle ületamatuks takistuseks ja niikuinii ta läbi ei lähe.

Ajal, kui ehitati praegust nn Keila ringteed Paldiski ja Haapsalu maantee vahel, tuli Niitvälja ratsabaasi vaatama ka N Liidu ratsasportföderatsiooni president ja üleliidulise maaspordiühingu Urožai esimees Kobõzev. Sõitsime Jõu aseesimehe Ivar Tarro Volgaga pärast ringkäiku ja väikest demonstratsioonesinemist sovhoosi sööklasse pidulikku lõunasööki pidama, kui asfaldihunikute kitsaks aetud teel tuli kurvis hirmsa kiirusega vastu mingi suur sõjaväe veoauto, sõdur roolis. Tarro sai auto seisma, sõdur aga tegi nii täpse manöövri, et löi puruks Volga paar sentimeetrit esitiivast välja ulatuva suunatule, aga plekk jäi terveks. Ise sõitis teelt välja lumisele karjamaale.

Kui olime lõpmatult kaua paigal istunud, küsisin Tarrot: „Kas läheme räägime selle hulluga?“ Tarro ei vastanud, pani auto käima ja sõitis edasi. Laua taga peeti mõned kõned, aga varsti läks jutt sellele, mis on Moskvast vaadates Eestis teisiti kui Venemaal. Kobõzev oli käinud eelmisel päeval Jõu Harju rajooninõukogu esimehe Valdek Grossi suvilas ja imestas: „Kuidas on sinul selline suvila, ise ainult rajooninõukogu esimees, aga minul, üleliidulise nomenklatuuri mehel, on mingi putka?“ Valdek küsis vastu: „Kas sa ei suudaks tõesti sellist suvilat ehitada?“ Nomenklatuur mõtles ja vastas: „Suudaks tõesti, aga keegi, kes ei suudaks, paneks kindlasti tule otsa.“

Veel jäi Moskva külalistest meelde keegi tundmatu, keda kohalik parteijuht tutvustas kui uut Eesti NSV ministrite nõukogu esimehe asetäitjat. Oli iseenesest tore ja huviline jutumees, noorevõitu nii kõrge positsiooni jaoks sellel ajal. Aga olevat kuidagi Brežnevi sugulane, teadis tutvustaja rääkida. Sellel mehel oli hobuste vastu küll siiras huvi ja head ilumeeltki. Kirjeldas värvikalt, kuidas talle näidati Terski hobusekasvanduses, kuidas araabia hobuste kari õhtupäikese kumas tumedate pilvede taustal koju talli poole jookseb. Möödamannes märkis, et Eestis on ta niikuinii ajutiselt, aitab kohalikke ja läheb tagasi Moskvasse.

Selle aitamise mõte selgus, kui paar nädalat hiljem kuulsin, kuidas uus ministrite nõukogu esimehe ei tea mitmes asetäitja oli valitsuse istungil kirjutanud ringi liikuvale dokumendile, millele igapäev pidi niikuinii nõusoleku allkirja andma, vene keeles: „Resolutsioon ei ole loetav!“ ja ulatanud selle tagasi rahandusminister Albert Norakule, kes oli kirjutanud eesti keeles. Mis selle mehe nimi oli, ei tule meelde, ja ei huvitagi. Aga siis mõtlesin, et mitte vene kaabakad pole meile ohtlikud, vaid sellised haritud, andekad, heatahtlikud ja oma impeeriumi ideedes veendunud vene intelligendid.

Väga jäi meelde Vaino Väljase külaskäik. See oli vist vene aja viimaste valimiste eel. Tema saatjana oli kaasas seesama kohalik parteijuht, võib-olla siis juba endine. Näitasin hästi põhjalikult, kuidas meie aktsiaselts Niitra töötab ja püüab korraga nii sporti kui äri teha. Väljasele jäi hea mulje, oli üldse heas tujus ja hakkas ise lugusid rääkima oma diplomaadielust. Nii andekat jutustajat ja sellise mäluga võib harva kuulda. Kahju, et ta samas stiilis memuaare ei taha kirjutada. Lõpuks küsis: „Kas teate, mis on sellest ratsutajast saanud, kes kunagi Pedast välja visati?“ Kui ütlesin, et mina see olen, hakkas kangesti vabandama. Ei tea, mis pärast.

Aga meie kohtumise puänt saabus järgmisel päeval. Läksin Pärnu maanteel Kalevi Kesknõukogust kesklinna poole, pea maas ja mõttes, kui järsku hüütakse: „Tere, härra Kollom!“ Vaino Väljas seisab minu ees ja sirutab mõlemad käed tervituseks. Ütles vist tõesti „härä“, mitte „seltsimees“. Seisime ja rääkisime natuke. Tal olid Roosikrantsi tänava korteris mingid Balti aadlike järeltulijad külas, naine oli saatnud toitu ostma. Natuke imelik oli seal seista, inimesed vahtisid ja tuli mõte, et mida võivad mu ERSP tuttavad mõelda, kui näevad.

Teine diplomaat, kes Niitväljale sattus ja igapäevaseks külaliseks sai, oli Prantsusmaa suursaadik Eestis Jacques Faure. Muide, praegu on ta oma karjääri lõpetamas suursaadikuna Ukrainas. Tema käis peaaegu kogu oma tee-

nistusaja mitu korda nädalas ratsutamas, mõnel nädalal iga päev ja isegi kaks korda päevas – hommikul kell 8 ja õhtul kell 20. Tuli vana väikese BMWga. Kui küsisin, miks ta uhkema autoga ei sõida, ütles, et see on erasõit, selleks saatkonna autot kasutada ei sobi. Aga isiklik auto on väike ja vana, sest suurem auto, isiklik hobune, purjepaat ja muu luksus tuleb deklareerida ja selle järgi (aga mitte ainult palga järgi) määratakse, kui suure protsendi sissetulekust peab tulumaksuks maksma.

Mina kiitsin vahel Prantsusmaa iseseisvat poliitikat keelepoliitikast kuni aatompommi katsetusteni välja, tema ütles, aga vist ainult korra, et Lääs ei mõista kunagi, millist ohtu kujutab endast Ida. Vahel sattus ta hoogu ja kirjeldas oma elamusi teenistusest Hiinas, Mongoolias, Albaanias, Poolas. Oskas paljude keelte hulgas ka hiina keelt ja abikaasa oli Prantsusmaale emigreerunud mongoli ülikute tütar, kes olevat üks väheseid vana-mongoli keele tundjaid maailmas. Jacques Faure ise õppis muide ka eesti keele niipalju ära, et sai aru, kuid rääkida ei tahtnud. Väitis, et on kohati lugenud minu „Maailma hobuseid“. Vestelda armastas meelsamini vene kui inglise keeles. Totalitaarse riigi absurdini arendatud suletuse näitena tõi ta juhtumi, kus ta Mongoolia stepis üksinda ratsutades murdis hobuse seljast kukkudes käeluu. Sai sadulasse tagasi, sõitis linna – ja ei saanud kuidagi ühtegi haiglasse sisse. Välismaalasi tohtis ravida vaid üks haigla ja enne tuli teha isik kindlaks ning saada kuskilt luba. Seiklusi Jacques Faure tõesti armastas. Kord oli sõitnud eestlastest sõpradega tuisusel talveööl külgorviga mootorrattastega üle jää Kihnu saarele (või oli see koguni Ruhnu), lootes, et saar on nii suur, et mööda ei sõida.

Eesti kunst ja üldse kultuur huvitas teda väga, aga ta oli ka mees, keda huvitas kõik. Sel ajal jooksis Tallinnas Hardi Volmeri teravmeelne film „Minu Leninid“. Jacques Faure'ile see meeldis, aga kui küsisin, kas selline lugu ka Lääne inimestele midagi ütleks, vastas: „Lääne inimesele tuleb enne selgitada, kes see Lenin selline üldse oli!“ Euroopa Liidu kõrged ametnikudki tulid Niitväljat vaatama ammu enne meie Euroopa Liitu astumist. See oli siis, kui jagati nn tagastamatut laenu mingist Euroopa fondist. Ka hobusekasvatusele oli mõeldud ja Niitväljalegi ilmus väike delegatsioon Euroopa Komisjonist. Olid kaks vanaemat soliidset meest koos saatjaga Põllumajandusministeriumist, uurisid aktsiaseltsi Niitra raamatupidamisaruannet ja hobuste nimesiltegi. Läksid päris elevile, kui märkasid vana, Soomest vahetuskaubana saadud mära Fama emaisa Fröhlich'i nime. Tuli välja, et mõlemad olid ratsutajad ja üks ka hobusekasvataja. Mina siis ei teadnudki, et Fröhlich oli nii kuulus westfaali täkk.

Jagamisel olevate miljonite kohta öeldi, et need on mõeldud halvemates tingimustes eraettevõtete järjele aitamiseks. Meil ei olevat suurt lootust, sest oleme nii Tallinna lähedal ja aktsionäride hulgas on riigiasutus Tõuinspeksioon. Nad tulid rohkem vaatama, kuidas nii suur ettevõtte hobusekasvatuses võimalik on. Aga taotlus soovitati teha. Lõpuks said toetuse Peeter Viiard Võrumaalt, Martin Kivisoo Muhust ja Elle Suvi Reiust Pärnumaal. Küsisin Brüsseli meestelt, et miks sellist raha, mis eriti millekski ei kohusta, üldse jagatakse. Vastus oli: „Me tahame, et keegi saaks rikkaks!“

ERILINE KLIENTUUR

1990-ndate alguses läks ratsutamine jõukamate inimeste harrastusena moodi. Varem tuli ju lapsena spordikooli astuda ja spordijärgud õiges vanuses täita. Täiskasvanu sai ratsutada vaid siis, kui oli võistleja, olgu või kõige vaesema kolhoosi võistkonnas. Nüüd aga hakkasid õppima või õpitud meelde tuletama väga paljud edukad, vaprad või ilusad. Niitväljal võis näha hilisemaid või tollaseidki ministreid ja suurärimehi. Nad hoidsid madalat profiili ja ei jäänud väga eredalt meelde. Teine lugu oli allilma tegelastega.

Tulin kord koduuksest välja ja vaatan, et keegi hüppab platsil mingi õppehobusega, keda tavaliselt hüppama ei pandudki. Ise seljas nagu karjapoiss, vehib mingi kaikaga ja hobune lendab nagu hull. Läksin läbi talli ja tahtsin treenerile öelda, et enne peaks ikka istakut õpetama, kui kedagi hüppama lubada. See uljas ratsanik oli juba talli juurde jõudnud. Ütlesin talle, et päris nii see hüppamine ei käi, aga tema küsis hoopis hobuste hindasid. Oleks nagu poisikeselikku uudishimu tundnud. Pärast sain teada, et see oli tšetšeeni maffia pealik, kes läks varsti tapmissüüdistusega kohtu alla.

Teine kord sõitis peaukse ette erepunane lahtine džiiip. Mehed olid kõik grusiinid, meil peeti muidugi grusiini maffiaks. Üks noor vene tüdruk läks neile tundi andma. Mõne aja pärast tuleb minu juurde, ärritunud ja peaaegu pisarates: „Mina nendega enam tegemist ei tee. Nad ei kuula üldse sõna!“ Läksin siis vaatama, mis toimub. Palusin läbisegi ristlevatel ratsanikel seisma jääda ja küsisin: „Kas te olete tsiviliseeritud inimesed või mingid metslased?“ Ise mõtlesin, kui vihaseks nad nüüd saavad, aga nemad olid siiralt solvunud ja tundsid, et neile tehakse ülekohut. „Mis me valesi tegime?“ küsiti. Kui ütlesin, et treener on selleks, et neid õpetada ja omapead ei tohi hobusega midagi teha, vastati, et nii on ju igav. „Mida te siis tahate?“ küsisin. „Kas võiksite metsa sõitma minna?“ küsiti vastu. „Kas sa julged nendega kaasa minna?“ taht-

sin treenerilt teada. Nad saidki tüdruku nõusse ja kogu seltskond kadus kuhugi Klooga poole. Kui nad umbes tunni aja pärast tagasi jõudsid, olid kõik vaimustuses. „Igaüks kukkus vähemalt korra, aga mõni kaks korda,“ kommenteeris treener nende hea tuju põhjust.

Kuulsaim „grupeering“ oli sel ajal Permi maffia. Ükskord oli jälle seltskond eriti kallite autodega kohal, oli mehi ja naisi. Silma paistsid kaks meest – väga sportlik pikk sale noormees mustade prillidega ja kõhukas väike muhe vanamees. Noormees sai ühe vana budjonnõi ruuna, vanamees väikese tori mära. Tori mära tegi kõik suurepäraselt, vanamees oli vist kah varem ratsutanud, aga noormees ei saanud budjonnõi ruunaga kuidagi kokku leppele, see ei läinud üldse sinna, kuhu vaja. Siis küsis vanamees, mis tõugu tema hobune on. Vastasin, et see on Eesti oma tõug, tori hobune. „Aga see seal?“ näitas ta budjonnõi hobuse poole. Kui ta vastust kuulis, tegi see talle palju nalja, hõikas kohe noormehele: „Nägid! Alati tuleb võtta eestlanna, aga mitte mingi permikas!“

NIITVÄLJA AUTOJUHD

Autojuht oli viletsate ja väheste autode ajal nii oluline tege lane, et vahel öeldi kehva direktori või ettevõtte kohta, et seal juhivad autojuhid. Niitvälja esimene direktor oligi autojuht. Kui ta hakkas kujutlema, et võib ka sporti juhtida, vähemalt selle juhtimist segada ja Niitvälja huve rajoonide ja majandite huvidele eelistada, läksin Jõu Kesknõukogu esimehe juurde ja ütlesin, et kas läheb tema või lähen mina.

Aga autojuhid olid oma mehe poolt. Kohe lahkusid nemadki. Ja jätsid kahel veoautol, mis meil olid, vee jahutussüsteemi sisse. Oli talv ja mootorite plokid külmusid lõhki. Mu esimene käik Põllumajandusministeeriumi autode ja autoosade jagamist ja kogu tehnika sfääri juhtiva Kaljo Lauri poole oli uute mootorite pärast. Ta ütles mulle päris vihaselt, et mootorid ei ole ratsutamiseks, neid tuleb hooldada. Aga ta teadis, et Niitvälja taga on minister Männik, ja midagi ta välja kirjutas. Hiljem oli ta meile palju abiks ja temaga oli pensionieaski Jõu vetera nide kokkutulekutel meeldiv kohtuda.

Muidugi käis autojuhi palga juurde võimalus midagi „ära ajada“. Peamine oli küll auto kasutamine oma maja ehitamiseks või muidu raha teenimiseks. Seda polnud meie palkade juures mõtet eriti keelatagi, aga kui lõbus ja hakkaja Ivan terve koorma mingit ehitusmaterjali maha müüs ja ma sellest teada sain, ütlesin talle, et homme pole vaja enam tööle tulla ja võtku lõpparve. Tema hakkas mind rahustama: „Ärge närveerige, kõik jääb ju Nõukogude Liitu!“ Oli muidu tubli mees ja mitte

joodik, aga kuidas ta peagi pärast vallandamist Leningradi maanteel üle tee jooksma oli hakanud ja auto all surma saanud, see on küll mõistatus.

Oli veel üks intelligentne ja väga korralik vene noormees, kelle nime ei mäleta. Kui tuli perestroika, seejärel Eesti Vabariik, ja kõik hakkasid raha tegema, käis kogu aeg palka juurde küsimas, kuni läks kuhugi tõsise-masse firmasse tööle. Temast jäi kasutult seisma suure loomaveofurgooniga vana ZIL, mida ta oli üritanud korda teha, aga ei jõudnud. Ühel päeval tuli ta tagasi ja pakkus tehingut – tema teeb auto korda, mina annan selle talle üürile. Olevat head otsad Venemaal ootamas, teenistus selline, et võib päris korralikku auto üürigi maksta. Tegigi auto korda, sõitis mõned korrad Venemaa vahet, siis ei laekunud meile enam raha ja autot ei näinud ka enam üldse. Otsisin meest ja autot, kuni tuli teade Petseri tollist, et meie auto on konfiskeeritud, kätte saame, kui maksame tohtu trahvi. Sõitsin Petserisse. Piiripunktis nägin meie autot seismas. Selgitus oli selline, et selle autoga oli viidud Eestist Venemaale koorem moodsaid televiisoreid transiidina Ukrainasse. Aga Ukrainasse see koorem ei jõudnud, ja kui tühi veok tagasi piiril oli, esitati süüdistus maksupettuses. Autojuht lasti koju, aga auto jäeti Vene riigile. Läksin Pihkvasse protesteerima, tolliülemaga oli meil väga sõbralik vestlus, aga siis astusid kaks ametnikku kabinetti, andsid ülemale paberi ja see luges ette otsuse, kui palju me maksma peame ja et edasi võime kaevata Leningradi kohtusse. Katsusin, et minema sain. Kui Leningradist kohtukutse tuli, viskasin prügikasti.

Kui hakkasin äpardunud autojuhti otsima, osutus, et ka politsei otsib teda tema naise palvel. Käisin naise juures kodus, oli tõesti väga mures ja õnnetu. Jah, sellel ajal oli väga ettevõtlik vahel õige ohtlik olla. Pikamaa autojuht samuti.

Segastel aegadel juba Eesti Vabariigi alguses otsustasin minna Venemaale Hobusekasvatuse Instituuti ja veel mitmesse kasvandusse. Ärasõidu eel ei andnud abikaasa Malle mulle muidu rahu, kui palusin meie kõige suurema ja tugevama autojuhi kaasa. Tegime Rjazani, Vladimiri ja Moskva vahel suure ringi selle aja Venemaa jaoks uhkel autol Lada 21099, ja paar korda oli tõesti hea meel, et polnud üksi.

Alustasime ühel hommikul väga vara sõitu Leningradi lähedalt Moskva poole, liiklust peaaegu polnud, ja ühe miilitsaposti juures peeti meid kinni. Miilits kutsus oma putkasse kaasa. Seal oli veel üks mees. Mind otsiti põhjalikult läbi, keerati pastakad ka lahti. Küsisin, milleks see, ja sain teada, et liigub ringi pastaka sisse ehitatud

ühelasulisi relvi sportpüss TOZ padrunitele. Kui need kaks miilitsat auto poole vaatasid ja nagu midagi mõtlesid, tuli meelde kuskilt kuulnud lugu, kuidas miilitsad olid varahommikusi autosid kinni pidanud, üksikud juhid mõnikord tapnud ja sinnasamasse heki taha matnud, auto aga maha müünud.

Samal päeval peeti meid veelkord kinni ja asi oli tõsisem. Oli ainult üks miilits, aga noor ja haritud ohvitser. Vaatas mu eestikeelset volitust asutuse auto kasutamiseks ja ütles, et volitust teil ju ei ole, ta võtab auto hoiule ja kuna on laupäev, siis esmaspäeval kõrgemal pool selgitatakse, mis edasi. Kauplesin end kuidagi vabaks, altkäemaksugi ei pakkunud, aga ta ütles, et ega te niikuinii selle autoga kaugele ei pääse. Järgmist miilitsaputkat nägin kaugel, see oli Moskva ringteele keeramise ristmikul otse meie vastas. Trüginis vasakpöördeks vasakusse äärmisesse ritta neljarealises liikluses ja nägin, et tornist meid vist märgati. Auto oli uus ja punane pealegi. Väga võimalik, et eelmisest putkast oli ka ette helistatud. Aga mul oli juba mõte teha endale venekeelne volitus, tühje blankette mul oli. Pääsesin varsti paremale teepeenrale ja hakkasin seda kirjutama. Siis nägin, kuidas äärmises vasakus, kõige kiiremas reas paneb miilitsaauto mööda, tuled vilkumas. Tahtsid vist mulle järele jõuda. Esimesel mahasõidul keerasin kuhugi väiksemale teele ja rohkem ma miilitsaid sel reisil liiga lähedalt enne Narva piiripunkti ei näinud.

NIITVÄLJA KÜTJAD

Kütjad väikestes katlamajades olid omaette seisus. Palk oli väike, aga midagi eriti teha ka ei olnud. Jäi aega lugeda, luuletada, mõelda paremast ühiskonnast, olla veidi vabam kui mujal. Selline kütja asendas automaatikat, peamine oli märgata, kui pumbad voolukatkestusel või muidu seisma jäid, ja katlad kustutada, enne kui õhku lendavad.

Peale ERSP asutajaliikme Hants Soorski, kellest tuleb allpool juttu, oli meeldejäävaid mehi meie katlamajas veelgi. Olid näiteks kolm hea väljanägemisega, naiste lemmiku tüüpi meest. Ühegi nimi pole küll meelde jäänud. Kõige lühema karjääri kütjana tegi läbi eriti hoolditsetud välimusega, tumedate alati korralikus soengus juustega, väga viisakas ja napolisõnaline härrasmees. Tööle ilmus alati uuevõitu kollases nahkkuues, kõige uhkemas, mida sel ajal linna peal näha võis. Restorani uksehoidjana töötanud Kalju Kroll palus mul ta tööle võtta. Olevat korralik, mitte joodik, aga liiga tugeva löögiga. Seepärast on vangiski olnud. Sel ajal oli uksehoidja ülesanne ebasoovitavaid nägusid, eriti juba purjus mehi, aga ka üksikuid naisi mitte sisse lasta. Kroll oli isegi Nõmme restorani uktsel ühe sissetrügija pikali löönud. Õige varsti tuli Kroll

oma sõbra lahkumisavaldusega. Too oli tulnud öösel mitu tundi pärast keskööd restoranist, mingi kamp oli norima tulnud, tahtnud ta luksuspintsakut ära võtta. Ta oli paar tükki nokauti löönud, ühel lõualuu murdnud. Vangis olnud mees, jääb kuigivõrd süüdi niikuinii, aga et meil ei tuleks pahandusi, lahkub parem kohe töölt.

Teine ilus mees oli noor, natuke unistava pilguga ja hea jutuga. Tundus väga korralik ja oli arusaamatu, miks selline noormees paremat tööd ei otsi. Ta rääkis oma elust palju, lootis meilt mingi toa saada, kus elada. Oli pärit Hiiumaalt, tuli Tallinna, et kunsti keskel olla. Elas vähetuntud luuletaja ja kunstniku Jaan Paavle ateljees. Aga kui Paavle reisilt tagasi tuleb, peab sealt lahkuma. Paavlega loodavad nad koos skulptuure teha, mida saaks müüa. „Me teeme savi,“ oli tema väljend selle kunsti kohta.

Ja siis hüppas ühel päeval mu uksest sisse minu ase-täitja majandusalal Arvi Avikson. „Kui sa seda meest kohe lahti ei lase, siis mina enam siia ei jää!“ pööratas ta, ise nii vihane, nagu ma teda kunagi polnud näinud. Põhjus tundus mulle isegi naljakas ja arusaamatu: „Ta joob teed!“ – „Mis teed? Miks see sind segab?“ – „Ta teeb tšifiiri, kas sa aru ei saa. Vanglas on see narkotsiks. Terve pakk teed väikse kannu peale. Tead, mina lähen katlamajja, temal silmad õlised. See tšifiir laual. Mina võtsin ja viskasin teekannu kogu täiega lumehange.“

Kui Arvi oli läinud, oli peagi meie teejooja ka kohal. Hakkas ägedalt protesteerima omavoli ja vägivalla vastu. Inimõiguste sõna tollal ei kasutatud. Selgitasin talle, et kui mul tuleb valida Arvi ja tema vahel, on Arvi palju vajalikum. Noormees jäi väga kurvaks, lootus toale oli ju kadunud. Lohutasin teda, et võib ju Hiiumaale minna, kui tõesti kuskil elada ei ole. Parema töö leiab igal pool. Tema aga ütles, et ta tahab savi teha, Hiiumaal ei saa savi teha. Miks ta vangis oli olnud, ma ei küsinud.

Kolmas vangis olnud mees oli tõesti jõudu täis, mitte ainult ei näinud selline välja. Tegelikult ei olnud ta kütja, vaid tallimees. Aga sobib siia ritta. Kui oli aru saanud, milles tema töö seisab, palus kõik rasked tööd ainult temale anda. Ja ta tahab kõik üksi teha. Rasked tööd olid heinte, sõnniku ja kaera laadimine. Üksinda autokoorem 50 kg või raskemaid kaerakotte talli tassida oli töö, mida ta kõige rohkem armastas. Ta seletas mulle, et tal on täitsa jube olla, kui ei saa küllalt tihti maksimaalselt pingutada. Hea meelega sõitis ta kõikjale tallimehena kaasa. See lõppes ühe Vilniuse reisiga. Hobused jõudsid kohale enne sportlasi, ja kui ratsutajad bussi pealt tulles talli poole oma hobuste juurde jalutasid, tuli tallimees neile ratsa vastu, galopis mööda asfaltteed.

Selle mehe lugu lõppes nii, et ta läks tapmise eest

kinni. Lihtne ja selge asi – olid istunud Keila jõe kaldal kolmekesi: meie jõumees, üks naine ja üks teine mees. Arvati, et tüli tekkis naise pärast. Oleks pidanud teine veel olema. Igatahes võttis meie tallimees põuest õhupüstolist ümber tehtud ühelasulise püstoli, laskis teisele mehele kuuli rindu ja lükkas ta jõkke.

Tagasi kütjate juurde jõudes... Kõige kauem, kuni katlamaja lõpuni, pidas vastu vanem mees, kel oli lõpmatu kohusetunne, palju huumorimeelt ja elutarkust. Ja kes oli lootusetu alkohoolik. Kutsuti teda Mitšuriniks. Selle nime panid lapsed, kui uus kütja esimese asjana tegi katlamaja ette peenrad ja istutas lilled. Seda meest ma usaldasin täielikult ja ei pannud isegi pahaks, kui ta tööl jumala purjus oli. Magama ta ei jäänud, mõistus oli selge. Kui vahel mõni kütja oma vahetuseks tööle ei ilmunud, sõitsin Kloogale ja tõin Mitšurini kodust kasvõi pudeli tagant ära, ja katlad jäid tema valve all tööle.

Miks ta selline on, seletas ta mulle ükskord pikalt ära. Ta oli olnud korralik meistrimees, korralikul tööl ja korralik pereisa. Kuni sai 40aastaseks ja naine läks ta juurest ära. Sellest ajast otsustas juua surmani. Kui me enam maneeži ei kütnud ja elasime turumajanduses, sõitsin kord maksuameti õuele ja märkasin autot parkides, et üks prükkar läks mööda prügikastide poole. Vaatas tagasi, ja see oli peaaegu kindlasti Mitšurin. Kuni ma auto paika sain, oli ta kadunud.

Mitšuriniga samal ajal ilmus Niitväljale väike musta-valgekirju koer, üks neist, keda igal sügisel elektrirongi vagunitest rongiplatvormile maha tõugati. Lapsed panid talle nimeks Füürer, sest ta oskas väga käskivald käituda. Jäi su ette seisma, vaatas otsa ja heitis pikali. Sina pidid teadma, et tuleb tal tagajalgadest kinni võtta ja ta õhku visata, nii et ta teeb õhus salto ja maandub jalgadele. Teine trikk oli tal, et heitis pikali ja hakkas end külje poole veeretama, ikka päris mitu meetrit jutti. Tähtis oli talle, et hästi paljud näeksid, mida ta oskab. Mitšurin oli ta parim sõber, kes teda toitis, aga ta tahtis kõike muudki proovida. Nii ta hukkuski – keegi jättis kogemata maneeži ukse kõrvale laua peale rotimürgitorbiku ja Füürer sõi selle ära. Saadi kohe jaole, tehti maoloputus ja muu ravi, aga Füürer lahkus siit ilmast. Nii palju leinajaid, kui temal oli, pole ühelgi koeral olnud.

NIITVÄLJA DISSIDENDID

Ühel 1988. a veebruarikuu päeval astusid minu töö-kabineti uksest sisse kolm suurt tugevat meest, heades ülikondades, valgetes särkides ja lipsud ees. Esimene sirutas mu poole tõendi, mida ma ei vaadanud, ja ütles: „Me oleme julgeolekust! Major ...“ Teised panid ka käed

taskusse, aga ma ütlesin, et ma saan niigi aru, et te olete julgeolekust.

Maha istumata küsis major (aga välja nägid kõik nagu majorid): „Kas teil töötab keegi Hants Soorsk?“ Järgmine küsimus oli: „Kas ta on täna tööl?“ ja veel järgmine: „Kas tal on siin mingi tuba?“ Soorsk oli tööl, oli kütjana katlamajas valves, ja järgmine lause oli: „Lähme temaga rääkima!“ Ma marssisin kõige ees katlamaja ja hõikasin koridoris: „Soorsk, sulle on külalised!“ Major tõukas mu kõrvale, lükkas ukse lahti ja küsis ilma sissejuhatusega: „Kus lendlehed on?“ Soorsk istus rahulikult diivanil edasi ja vastas: „Ma jagasin eile kõik ära!“

Läbiotsimist ei tehtud, öeldi, et lähme nüüd tuppa, kus Soorsk elab. Sinna mind kaasa ei võetud, Soorsk rääkis pärast, et midagi nad tõsiselt ei otsinud, ainult ahjuukse tegid lahti. Aga lendlehti olevat tal katlamaja toas diivani katteriide all laiali laotatult olnud veel 400 tk. Minult küsiti, kas Soorsk võiks nendega kaasa minna, et protokoll alla kirjutada. Mina vastasin, et siis jääb katlamaja valveta ja kes vastutab, mis juhtuda võib. Jätigi Soorsk kaasa viimata. Küsisin veel, mis lendlehti nad otsivad, mina pole näinud. Ega ei olnudki, pärast Soorsk andis mulle mõned. Major ühmas põlglikult: „Ah, sellised pesumasinas trükitud!“

Mõned päevad hiljem kutsuti mind Vasalemma sovhoosi kontorisse, mis asus nüüdseks maha põlenud Leola karjamõisa vanas hoones. Sovhoosi parteikomitee paluvad oma koosolekule, et selgitada poliitilist olukorda. Kui hakkasin autot käima panema, tuli Soorsk ja küsis, kas võib kaasa tulla. Muidugi võis, tal polnud tööaeg, ja Leholasse oli inimestel ikka asja. Seal olid pood ja söökla. Kaenla all oli Soorskil mingi pakkimispaaberis pakk. Kui olin ära kuulanud, mida kommunistid arvavad sellest, et väikestes katlamajades pesitsevad mingid kahtlased tüübid, ja et kõige tähtsam on, et midagi ei juhtuks, ootas Soorsk juba auto juures. Küsisin veel, ega ta midagi maha ei unustanud, aga tema arvas, et kõik on korras. Varsti selgus, et ta oli terve paki lendlehti kontori aknalaudadele jätnud. Sovhoosi vanadest parteilastest arvavad mõned ehk tänaseni, et mina tõin need sinna nende koosoleku pilamiseks. Ja peavad mind suureks vabadusvõitlejaks.

Varsti muutus tüütuks üks KGB uurija O. Ma mäletan ta nimegi, aga ta oli veel hiljuti mingi korralik uurija Eesti Vabariigis, ei hakka delikaatseid isikuandmeid avaldama. Tema käitumisest oli väga selge, kui palju on ajad muutunud. Helistas mitu korda, ei nõudnud ega ähvardanud, vaid palus nagu hädas olev lihtne inimene, et kas ma ei aitaks teda. Tal Soorski juhtumi toimik lõpetamata, olevat vaja natuke rääkida ja allkiri saada, aga

ta ei saa Soorskiga kuidagi ühendust – kutsetele ei vasta, telefoni tal pole (sel ajal oli ju väga vähestel). Tegi ettepaneku, et mina palugu mingil ettekäändel Soorskil Niitväljal olla mingil ajal, kui ta valves ei pea olema, siis nemad tulevad ootamatult ja viivad ta ülekuulamisele. Mina ütlesin, et ma sellist pettust ei taha, ma ütlen parem Soorskile, et te tulete sel päeval ja sel kellaajal, või siis käib ise Laial tänaval. Rääkisin siis Soorskiga, et muudkui helistavad, lõpeta see jama ära, ega tänapäeval kinni ei panda, mine ja räägi nendega. Soorsk tegi naljaks hirmunud näo: „Aga ma kardan!“ Lubas siis oodata kokkulepitud ajal KGB autot, oma kulul ta küll KGBga rääkima ei lähe. Omal kulul käib ta parem targa mehe Tunne Kelami juures, kes on Ranna sovhoosis Tabasalus katlakütja. Enda kohta ütles ta, kui küsisin, millele nii julged riigivastased loodavad, et tema ei oska seletada, tema on lihtsõdur. Ühel päeval tuli Soorsk jälle minu juurde ja küsis: „Kas te julgete Tiina Halliku tööle võtta?“ Juba varem oli ta muude lugude hulgas rääkinud Tiina Hallikust, julgest tüdrukust, kes läinud otse KGB ukse kõrvale plakatiga, mis nõudis kuulsa dissidendi Jüri Kuke vabastamist. Ta olevat siis sisse kutsutud ja üle kuulama hakatud. Poole protseduuri pealt kutsutud uurija kõrvaltuppa, Tiina aga hiilinud ukse juurde kuulama. Kõrvaltoas oli käinud arutelu: „Mis me nüüd teeme, see on ju Klara Halliku tütar!“ Klara Hallik oli aga endine komsomoli keskkomitee sekretär, tuntud õppejõud, mingi aeg Gorbatšovi nõunik rahvusküsimustes. Pikalt poleks vist ka tavalisemat inimest sel ajal enam kinni peetud, muidugi jalutas Tiina Hallik varsti jälle ringi, aga sel ajal kehtis veel seadus, et kindla töökohata inimese võis saata Tallinnast välja, n-ö 101. kilomeetrile. Mina vastasin Soorskile, et julgen tööle võtta küll, kui ta tõesti tööd tegema hakkab. Vormistasingi siis Tiina Halliku koristaja kohale. Suurt midagi seal teha ei olnud, nägin teda paar korda tribüüni pühkimas. Vahel sõidutasin teda ja Soorski linna, vahel sain temalt huvitava ingliskeelset kirjandust. Rohkempi kui George Orwelli kuulus „1984“ avaldas muljet Smolenski parteiarhiivi dokumentide kogu, mis oli sõja ajal sakslaste kätte jäänud ja hiljem Läänes avaldatud. Peamiselt koosnes see pealekaebustest ja nende aruteludest. Neis tuli vapustavamalt kui üheski kirjandusteoses esile see lihtne närusus, milleni võib iga inimolend jõuda, kui talle vastav keskkond luua ja kui teda pole varakult inimeseks kasvatatud.

Tiina Hallikust sai veidi hiljem ERSP peasekretär ja tema mõistatuslik surm auto alla aetuna Pirita teel viis eestluselt ühe entusiasti, kellest oleks võinud saada kompromissitu puhta poliitika eestvõitleja. Teda meenutades ei saa kuidagi uskuda võimalust, et ta oleks leppinud

väiksemagi valega või aadete unustamisega.

Aga meil oli Niitväljal rohkempi vabadusvõitlejaid. Mäletan, kuidas mu kabineti uksest astus sisse paljaks aetud peaga noor rõõmus mees ja ütles, et ta tahab oma tööraamatut kätte saada. Mina küsisin, kes ta on ja kellena ta töötab. Tema vastas, et on Eke-Pärt Nõmm ja töötab ratsastajana, aga tegelikult ei tööta, ainult ta tööraamat töötab. Oli nimelt päris tavaline asi, et kui keegi tahtis kahekordse koormusega töötada, tõi ta kellegi tööraamatu, kes ise tegelikult ametlikult tööl käia ei tahtnud. Hakasin siis oma tundmatu töötajaga rääkima, küsisin, miks ta siis ära minna tahab. Kas ta üldse ratsutada oskas, ei küsinud, ja ei tea siiani.

Eke-Pärt seletas lahkelt, et jätaks tööraamatu meile, tehke sellega, mis tahate, aga ta peab selle KGBsse viima. Hetkeks välksatas mul peas, kas see poisike läheb KGBsse tööle. Aga ta selgitas, et peab passi ja tööraamatu ära andma, sest ta saadetakse N Liidust välja. Jutt läks huvitavaks, pealegi oskas noormees hea huumoriga jutustada, kuidas ta oli Tartu rahu aastapäeval lugenud ühes ülikooli auditooriumis ette ERSP manifesti, nagu ta seda nimetas. „Edasi arreteeriti mind 24 tunni jooksul kuus korda, aga iga kord lasti varsti lahti!“ Seejärel tuli seda manifesti ka välisajakirjanikele tutvustada ja selleks Moskvasse sõita. Minda sõiduautoga teele, alguses neljakesi. Poolel teel märgati, et üks auto jälitab neid. Mingis linnas tehti väike haak, Eke-Pärt hüppas maha ja läks rongi peale. Auto peeti varsti kinni ja oldi väga vihased, et üks mees on kadunud. See mees jõudis tõesti Moskvasse kokkulepitud hotelli ja andis oma manifesti üle. Ja arreteeriti jälle. Viimane jutuajamine „julgete mees-tega“ olevat olnud umbes selline: „Kirjuta avaldus, et tahad N Liidust lahkuda!“ – „Ei kirjuta. Ei taha lahkuda.“ – „Kui sa ise ei lähe Läände, siis saadame Itta!“ Noh, tuli leppida, et võib ju sinna Läände minna. „Teeme sulle välispassi, see maksab x rubla!“ – „Minul raha ei ole, mina ei maksa!“ – „Luba vähemalt, et kuni väljasaatmiseni poliitikaga ei tegele!“ – „Ei saa lubada, vahepeal on vabariigi aastapäev!“ Lõpuks ei tahetud muud, kui toogu pass ja tööraamat ja nädala pärast on Rootsisis. Andsin siis lõbusa vestluse järel tööraamatu ja soovisin edu. Küsisin veel, kas juba arestikambris aetakse juuksed maha. Ta vastas, et on hoopis budist. Uksel pöördus Eke-Pärt veel ringi, tõstis käe ja hõikas: „Pulli saab!“